

Den himmelske kungen och hans folk

Betydelse och användningar av βασιλεία i Matteusevangeliet

TOBIAS ÅLÖW

Tobias Ålöw är filosofie doktor i religionsvetenskap vid Göteborgs universitet.

tobias.alow@gmail.com

Likt den paraboliska surdegen i Matt. 13:33 genomsyrar tanken på Guds βασιλεία Matteus evangelium. Från den inledande versens identifikation av Jesus som Messias, via förkunnelsen av ἡ βασιλεία i ord och gärning, till berättelsens klimax när den uppståndne deklarerar att han mottagit all makt över himmel och jord står idén om ”gudsrikets” ankomst och utbredning i centrum för framställningen – ”detta evangelium om riket” som Matteus kallar det (24:14).¹ Författaren har omsorgsfullt arbetat in termen och de föreställningar den förmedlar i berättelsens ”tre mått mjöl” och såväl uttryckliga som underförstådda hänvisningar till kungen, hans majestät, liksom styret han utövar över det folk som bor i hans kungadöme genomsyrar skildringen från början till slut.² Följaktligen måste den som föresätter sig att förstå de såväl litterära som teologiska dimensionerna av Matteus framställning även fastställa betydelsen och användningarna av dess *Zentralbegriff* – βασιλεία. För även om Matteus föreställning om ”Guds rike” (ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ), eller ”himmelriket” (ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν) som han föredrar att kalla det,³ går utöver bruket av denna specifika term

1. Min översättning. I övrigt är alla översättningar hämtade från eller baserade på Bibel 2000, om inte annat anges. Med ”Matteus” hänvisar jag till evangeliets anonyme författare, utan några anspråk på att detta var dennes verkliga namn eller att han är den före detta tullindrivaren som blev en av Jesus lärjungar (9:9).

2. Jämför Margaret Hannan, *The Nature and Demands of the Sovereign Rule of God in the Gospel of Matthew*, London 2006, 4.

3. En passage som 19:23–24, där uttrycken används parallellt, visar att det för Matteus rör sig om olika benämningar av samma sak. ”Himlen” var en vanlig metonymi för Gud, men det

och förmedlas genom ett flertal andra benämningar och bilder är det likväl just genom ordet βασιλεία den huvudsakligen och tydligast kommer till uttryck. Inte mindre än 55 gånger använder Matteus termen βασιλεία. Oftast är det i relation till Gud,⁴ men ordet förekommer också fem gånger utan sådana associationer i 4:8, 12:25–26 och 24:7. Dessa förekomster har – som vi ska se – implikationer även för förståelsen av vad Matteus menade med ”Guds/Faderns/Människosönens/himlens βασιλεία”.

Det är min avsikt att i denna artikel, mot bakgrund av Charles Ruhls (1936–2009) teori om semantisk monosemi/pragmatisk modulering, problematisera den bland forskare förhärskande *dynamiska* tolkningen av βασιλεία som Guds ”styre” och visa hur denna varken återspeglar termens fulla pragmatiska potential eller är särskilt framträdande i relation till Matteusevangeliet övergripande framställning. Genom analys av ett antal exempeltexter ska jag i stället försöka åskådliggöra hur Matteus använder βασιλεία både *personligt* om ”kungen” själv, *abstrakt* om dennes ”majestät”, *dynamiskt* om det ”styre” han utövar, *kollektivt* om det ”folk” som lever under styret, och *rumsligt* om det ”kungarike” i vilket de lever.⁵ Till sist klargör jag också hur dessa distinkta bruk djupast sett bör förstås tillsammans som olika men likväl integrerade sidor av ett sammanhängande koncept, samt hur de olika användningskategorierna fördelar sig över berättelseförloppet och svarar mot Matteusevangeliet övergripande fokus på den himmelske

bör tilläggas att Matteus frekventa bruk av ”himmelriket” knappast var ett fromt försök att undvika att missbruka Guds namn. Till att börja med är inte ”Gud” (θεός), utan ”YHWH”, Guds namn. Matteus använder θεός utan några betänkligheter i en rad andra sammanhang (till exempel i 1:23; 3:9, 16; 4:3, 4, 6, 7, 10), däribland de fem förekomsterna av ”Guds rike”. Den bästa förklaringen till det frekventa bruket av ”himmelriket” tycks vara att uttrycket utgör en del av Matteus mer övergripande ambition att betona kontrasten mellan himmel och jord, understryka spänningen mellan Guds rike och alla jordiska riken och samtidigt kritisera både judiska rikesförväntningar och det romerska imperiet. Jonathan T. Pennington, *Heaven and Earth in the Gospel of Matthew*, Leiden 2007, <https://doi.org/10.1163/ej.9789004162051.1-399>. För en fortsatt diskussion om hur uttrycken förhåller till varandra, se Tim Miller, ”Kingdoms in Conflict: Examining the Use of ‘Kingdom of Heaven’ in Matthew”, *Maranatha Baptist Theological Journal* 3:2 (2013), 51–71; Robert Foster, ”Why on Earth Use ‘Kingdom of Heaven? Matthew’s Terminology Revisited”, *New Testament Studies* 48 (2002), 487–499, <https://doi.org/10.1017/S0028688502000292>; Robert L. Mowery, ”The Matthean References to the Kingdom: Different Terms for Different Audiences”, *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 70 (1994), 398–405; Margaret Pamment, ”The Kingdom of Heaven According to the First Gospel”, *New Testament Studies* 27 (1981), 211–232, <https://doi.org/10.1017/S0028688500006172>; James M. Gibbs, ”Matthew’s Use of ‘Kingdom’, ‘Kingdom of God’ and ‘Kingdom of Heaven’”, *The Bangalore Theological Forum* 8:1 (1976), 60–77.

4. 3:2; 4:17, 23; 5:3, 10, 19, 20; 6:10, 33; 7:21; 8:11, 12; 9:35; 10:7; 11:11, 12; 12:28; 13:11, 19, 24, 31, 33, 38, 41, 43, 44, 45, 47, 52; 16:19, 28; 18:1, 3, 4, 23; 19:12, 14, 23, 24; 20:1, 21; 21:31, 43; 22:2; 23:13; 24:14; 25:1, 34; 26:29.

5. Alla dessa användningar är belagda i standardlexika: Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*, Leiden 2015; Henry George Liddell & Robert Scott, *A Greek–English Lexicon*, 9th ed., Oxford 1996; Anatole Bailly, *Dictionnaire Grec–Français*, Paris 1959.

kungen och hans folk. Erkännande av termens bredare *pragmatiska fält* – det vill säga dess många olika möjliga användningar – öppnar på så sätt upp för en mer nyanserad förståelse av Matteusevangeliets *Basileiakonzeption*, men får också i förlängningen konsekvenser för hur vi förstår och talar om Guds βασιλεία i relation till tidig judisk och kristen litteratur i stort.⁶

Betydelser och användningar i Matteusevangeliet

I kontrast till den närmast folkliga föreställningen att ”himmelriket” utgör platsen dit själen kommer efter döden menar en överväldigande majoritet av bibelforskare att himlens βασιλεία snarast betecknar Guds *utövande av kungamakt eller konungsliga styre*.⁷ Så har ordet uppfattats alltsedan den inflytelserike semitisten Gustaf Dalman (1855–1941) hävdade att den bakomliggande hebreiska termen מלכות alltid betyder just ”kungligt styre”, men aldrig ”kungarike”, när den brukas i relation till Gud i judisk litteratur.⁸ Efterföljande generationer av forskare har näst intill universellt anammat detta synsätt. I sin stora kommentar till Matteusevangeliet påstår exempelvis Richard T. France (1938–2012) att:

While no statement would command universal assent, there is general agreement that, rather than denoting a specific time, place, or situation called ”the kingdom” [...] the phrase ”the kingdom of God” in both its Hebrew and Greek forms denotes *the dynamic concept of ”God ruling”*.⁹

Mot bakgrund av detta blir det intressant att notera, som vi snart ska se, att inte i någon av de förekomster där βασιλεία används utan gudomliga associationer används termen *dynamiskt* om en kungs ”styre”. Tvärtom används βασιλεία i dessa tre passager *rumsligt* om kungariket, *kollektivt* om de folk som bor i de förra och *personligt* om kungen som styr över de två föregående. Men innan dessa passager analyseras ska Ruhls teori om semantisk

6. Denna sammanfattande studie bygger på min mer fullskaliga behandling i Tobias Ålöw, *The Meaning and Uses of βασιλεία in the Gospel of Matthew: Semantic Monosemy and Pragmatic Modulation*, Göteborg 2020. För en närmare diskussion av de passager som här endast ges referenser till, se nämnd avhandling.

7. N.T. Wright, *Surprised by Hope: Rethinking Heaven, the Resurrection, and the Mission of the Church*, New York 2008, 18.

8. Gustaf Dalman, *The Words of Jesus, Considered in Light of Post-Biblical Jewish Writings and the Aramaic Language: I. Introduction and Fundamental Ideas*, Edinburgh 1902, 94.

9. Richard T. France, *The Gospel of Matthew*, Grand Rapids, MI 2007, 102. Min kursivering. Jämför Hannan, *The Nature and Demands*, 232; Andreas Lindemann, ”Herrschaft Gottes/Reich Gottes IV: Neues Testament und Spätantikes Judentum”, i Gerhard Müller (red.), *Theologische Realenzyklopädie: XV. Henrich II.–Ibsen*, Berlin 1986, 196, <https://doi.org/10.1515/9783110867978-035>; Johannes P. Louw & Eugene A. Nida, *Greek-English Lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains: 1. Domains*, Kapstaden 1989, 480.

monosemi och pragmatisk modulation samt dess metodologiska tillämpning genom kompositionskritisk analys, på vilka det följande resonemanget bygger, introduceras.

Semantisk monosemi och pragmatisk modulering

En språkvetenskaplig förklaringsmodell som på senare år vunnit allt större gensomlag bland nytestamentliga exegeter,¹⁰ då den på ett både adekvat och användbart sätt redogör för förhållandet mellan *betydelse* och *användning*, är lingvisten Charles Ruhls teori om semantisk monosemi och pragmatisk modulering. I motsats till den dominerande förklaringsmodellen – polysemi – menar Ruhl att de flesta ord inte har flera relaterade men likväl separata betydelser, utan snarare en enda, generell och abstrakt betydelse (semantisk monosemi), som i sin tur moduleras av sitt diskursiva sammanhang (pragmatisk modulering).¹¹ Som Ruhl förklarar det:

Current linguistic theories accept too uncritically the conclusion of dictionaries that words in general have multiple meanings. I argue that words contribute much less to meaning than is usually supposed; the apparent lexical meaning of a word includes in large part a contribution of contextual factors, both linguistic and extralinguistic. Factoring out contextual meaning, we find that some words have a single, highly abstract meaning; other words, referring to highly diverse realities, represent the unity of that diversity.¹²

Från Ruhls horisont är ett ords betydelse i strikt bemärkelse mer abstrakt och generell än dess faktiska användningar i olika kontexter och konstitueras av den gemensamma nämnaren mellan ordets olika tillämpningar.¹³ Sålunda blir det mer korrekt att tala om olika *användningar* av ett ord i olika diskursiva kontexter snarare än om dess olika *betydelser*.

För att förklara den semantiska förskjutning som ett ord kan genomgå då det används i olika konkreta språkliga sammanhang introducerar Ruhl

10. Se Benjamin J. Lappenga, *Paul's Language of Ζῆλος: Monosemy and the Rhetoric of Identity and Practice*, Leiden 2016, <https://doi.org/10.1163/9789004302457>; Gregory P. Fewster, *Creation Language in Romans 8: A Study in Monosemy*, Leiden 2013, <https://doi.org/10.1163/9789004250802>; Ryder A. Wishart, "Monosemy: A Theoretical Sketch for Biblical Studies", *Biblical and Ancient Greek Linguistics* 7 (2018), 107–139; Ryder A. Wishart, "Monosemy in Biblical Studies: A Critical Analysis of Recent Work", *Biblical and Ancient Greek Linguistics* 6 (2017), 99–126; Stanley E. Porter, "Θαυμάζω in Mark 6:6 and Luke 11:38: A Note on Monosemy", *Biblical and Ancient Greek Linguistics* 2 (2013), 75–79.

11. Charles Ruhl, *On Monosemy: A Study in Linguistic Semantics*, Albany, NY 1989.

12. Ruhl, *On Monosemy*, vii.

13. Ruhl, *On Monosemy*, xi.

begreppet pragmatisk modulering. Med detta avses den interaktion mellan ordets abstrakta betydelse och kontextuella faktorer som skapar mening som är relevant för det aktuella sammanhanget. Det rör sig alltså om olika former av konkretisering av den abstrakta betydelsen, huvudsakligen i form av generalisering, specificering eller metonymi. Dessutom understryker Ruhl att idén om modulering räknar med olika grader av indirektion, det vill säga att det som kommuniceras går bortom vad orden betyder.

Sålunda kan man inte – som Dalman – i förväg bestämma vad ett ord betyder i alla dessa olika kontexter, utan frågan måste avgöras från fall till fall genom analys av samspelet mellan termens abstrakta betydelse och dess pragmatiska modulering av sammanhanget.

Ruhls teori framträder därmed som en lämplig och förtjänstfull förklaringsmodell för den alternerande och flerdimensionella användningen av βασιλεία i Matteusevangeliet. Den innebär att termen i fråga har en singular och abstrakt betydelse som står att finna i det som förenar alla de olika användningskategorierna. Det som i slutändan utgör den gemensamma nämnaren mellan de olika modulerade tillämpningarna av βασιλεία är att de alla, på ett eller annat sätt, betecknar sådant som har med kunglighet att göra.¹⁴

Men Ruhls teori om semantisk monosemi och pragmatisk modulering är just detta, en teori, det vill säga en förklaringsmodell som både kan och har tillämpats på olika sätt.¹⁵ I min analys av några exempeltexter kommer jag att tillämpa Ruhls teori genom att använda mig av en så kallad kompositionskritisk metod. Den senare fokuserar textens slutliga form och ställer samspelet mellan berättelsens övergripande struktur och dess beståndsdelar i centrum.¹⁶ På så sätt redogör den för pragmatisk modulering på alla textens nivåer, från grammatiska aspekter relaterade till bruket av prepositioner till berättelsens övergripande flöde.

Av en kompositionskritisk analys framgår, som vi ska se, att Matteusevangeliet använder sig av ordet βασιλεία på ett flertal olika sätt. Men det ska också framhållas att med tanke på att de enskilda användningarna förenas i ovan nämnda betydelse så är det sällan otvetydigt hur termen används. Övriga relaterade bruk ligger ofta nära till hands och det är inte omöjligt att läsa en och samma passage på mer än ett sätt. Vad jag likväl menar kunna bidra med är en rimlig – ja, till och med trolig – läsning, och på basis av de

14. Här använder jag inte ordet "kunglighet" om en kunglig person, utan – i brist på entydigare alternativ – i en mer abstrakt bemärkelse. Detta ska dock inte sammanblandas med den *abstrakta användningen* som diskuteras nedan.

15. Lappenga, *Paul's Language*; Fewster, *Creation Language*.

16. För en närmare diskussion om kompositionskritik, se Ålöw, *The Meaning and Uses of Βασιλεία*.

konkreta skäl som anförs i de olika exemplen nedan menar jag att det finns anledning att se en viss användning som primär i ett givet textsammanhang. Men låt oss inleda analysen med att först se närmare på de förekomster av βασιλεία där termen används utan gudomliga associationer.

Utan gudomliga associationer

Den första av de tre passagera där βασιλεία används utan gudomlig koppling finner vi i Matt. 4:8. Matteus berättar där om hur djävulen tog med Jesus upp på ett mycket högt berg och ”visade honom alla riken (βασιλεία) i världen”. Med tanke på bestämningen ”världen” (τοῦ κόσμου) och att det här rör sig om ”riken” som kunde visas och beskådas, råder det lite tvekan om att βασιλεία här används med en *rumslig* innebörd och i första hand syftar på geografiska territorier, ”kungariket”.

Den andra passagen finner vi i det tolfte kapitlet i Jesu svar på fariséernas anklagelse om att han driver ut demonerna med hjälp av Beelsebul (12:24). Jesus anmäler då att ”varje βασιλεία som är splittrat blir ödelagt, och en stad eller en familj som är splittrad kan inte bestå” (12:25). Här placeras βασιλεία först i en treledad parallellism, som rör sig från största till minsta sociala enhet, jämte ”stad” (πόλις) och ”familj” (bokstavligen ”hus”, οἰκία).¹⁷ De två senare termerna har som bekant mer än en möjlig användning i grekiskan och kan båda nyttjas både rumsligt och kollektivt. Som översättningen i Bibel 2000 antyder kan οἰκία användas inte bara om platsen där en familj bor utan även om familjen som bor där.¹⁸ Likaså var den primära definitionen av πόλις för antika greker inte platsen där invånarna bodde, utan medborgarna själva.¹⁹ Nyanser av dynamiskt ”styre” lyser dock med sin frånvaro i såväl πόλις som οἰκία. Eftersom den modulerade användningen av βασιλεία rimligtvis står att finna i det som förenar dessa tre termer tycks Matteus följaktligen använda βασιλεία med rumslig och/eller kollektiv betydelse, ”folk”, i 12:25. Samtidigt är denna vers nära sammankopplad med 12:26 (”Och om Satan driver ut Satan splittras han. Hur skall hans βασιλεία då kunna bestå?”), som applicerar principen på det konkreta fallet med Satan och hans βασιλεία. Men här tillämpas inte grundsatsen, som annars är väntat, på Satans undersåtar utan på honom själv. Den tidigare nämnda parallellismen – och uppräkningsen av minskande sociala enheter – tycks

17. Vernon K. Robbins, ”Rhetorical Composition & the Beelzebul Controversy”, i Burton L. Mack & Vernon K. Robbins (red.), *Patterns of Persuasion in the Gospels*, Eugene, OR 1989, 180.

18. William David Davies & Dale C. Allison Jr., *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to Saint Matthew: II. Commentary on Matthew VIII–XVIII*, Edinburgh 1991, 337.

19. Patrick Schreiner, *The Body of Jesus: A Spatial Analysis of the Kingdom in Matthew*, London 2016, 69.

alltså utvidgas till att inkludera även en individ: ”Varje rike som är splittrat blir ödelagt [...] Och om Satan driver ut Satan splittras han (ἐαυτόν).” Satan framträder därmed som personifieringen av sitt βασιλεία, och termen tycks således även användas med en personlig betydelse, ”kung”.

Den tredje och sista texten är 24:7, där Jesus talar om hur ”folk skall resa sig mot folk och βασιλεία mot βασιλεία” när det nalkas tidens slut. Återigen talar sammanställningen av de två fraserna och den därmed medföljande parallellismen med ”folk” (ἔθνος) sitt tydliga språk – användningen av βασιλεία motsvarar här rimligtvis den korresponderande termen ”folk” och används därmed kollektivt.

Sammanfattningsvis kan vi alltså konstatera att Matteus använde βασιλεία om mer än bara konungsligt ”styre”. Som 4:8, 12:25–26 och 24:7 visar, kunde Matteus också använda termen som beteckning på territorier, undersåtar och härskaren själv, det vill säga rumsligt, kollektivt och personligt.

Med gudomliga associationer

I ljuset av dessa observationer framstår det inte bara som berättigat utan till och med nödvändigt att – trots Dalmans och andra forskares försäkran om motsatsen – undersöka huruvida Matteus använder βασιλεία på dessa och/eller andra sätt även när termen i fråga sätts i relation till Gud.

Dynamisk användning

Det tydligaste exemplet på en *dynamisk* användning av βασιλεία som ”styre” hittar vi i Herrens bön och petitionen i 6:10 (jämför 6:33; 20:21): ”Låt ditt namn bli helgat. Låt ditt βασιλεία komma. Låt din vilja ske, på jorden så som i himlen.”

Som en analys av börens poetiska struktur indikerar finns det goda skäl att betrakta de inledande anhängandena som en så kallad symmetrisk trikolon där alla tre leden modifieras av den avslutande frasen ”på jorden så som i himlen”.²⁰ Den synonyma parallellismen mellan de tre stroforna modulerar följaktligen användningen av βασιλεία, som här blir intimt sammankopplad med helgandet av Guds namn och förverkligandet av Guds vilja.²¹ Eftersom Gud enligt gammaltestamentlig föreställning helgar sitt namn genom att aktivt gripa in i historien till upprättelse och dom (jämför Hes. 36:22–23; Ps. 106:47; 1 Krön. 16:35), och den matteiske Jesus här tycks vara fokuserad på förverkligandet av vad som kan beskrivas som Guds eskatologiska vilja

20. Michael Wade Martin, ”The Poetry of the Lord’s Prayer: A Study in Poetic Device”, *Journal of Biblical Literature* 134 (2015), 347–372, <https://doi.org/10.15699/jbl.1342.2015.2804>.

21. Birger Gerhardsson, ”The Matthean Version of the Lord’s Prayer (Matt 6:9b–13): Some Observations”, i William C. Weinrich (red.), *The New Testament Age: Essays in Honor of Bo Reicke*, vol. 1, Macon, GA 1984, 209–210.

som verkställs i och genom Jesus bortom mänsklig inblandning,²² tycks den modulerade betydelsen av βασιλεία här vara den dynamiska, Guds ”styre”.

Rumslig användning

Ett talande exempel på en *rumslig* användning av βασιλεία hittas i skildringen av Jesu möte med hövitsmannen vars son låg sjuk i 8:5–13 (jämför 25:34). Efter att officeren utifrån sin erfarenhet av militär ordergivning förklarar det tillräckligt för Jesus att enbart säga ett ord för att pojken ska bli frisk vänder sig Jesus till folkskarorna och säger att ”många skall komma från öster och väster och ligga till bords med Abraham och Isak och Jakob i himmelriket (βασιλεία). Men rikets (βασιλεία) egna barn skall kastas ut i mörkret utanför” (Matt. 8:11–12).

Ett antal drag i texten samverkar här och modulerar den abstrakta betydelsen så att en rumslig användning av βασιλεία med specifik referens till landet Israel uppstår.²³ Till att börja med ska de många komma från de två geografiska referenspunkterna ”öst och väst”; likaså förmedlar verben ”komma”, ”ligga till bords” och ”kasta ut” rumslig rörelse. Sammalunda antyder prepositionen ”i” i frasen ”ligga till bords [...] i himmelriket” rumslighet, och så gör även kontrasten med ”mörkret utanför”. Identifikationen finner ytterligare stöd i Gamla testamentet. Även om det exakta uttrycket ”rikets barn” – eller mer bokstavligen ”rikets söner” (οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας) – inte finner någon precis hebreisk eller arameisk motsvarighet är det tydligt att ”söner” kunde användas om invånarna på en viss plats. I Esra 2 (jämför Sak. 9:13, Hes. 23:15) återfinns en lista över de som återvänt från exilen till Jerusalem där konstruktionen *söner + ort* används upprepat: ”Detta är de män från vår provins (bokstavligen ’provinsens söner’) som återvände från deportation och fångenskap [...] männen från Betlehem (’Betlehems söner’) 123, männen från Netofa 56, männen från Anatot 128.”

Oavsett om ”de många från öster och väster” i Matt. 8:11 är hedningar, diasporajudar, eller mer troligt en kombination,²⁴ så hävdar den matteiske Jesus att ”rikets egna barn”, det vill säga de nuvarande invånarna i landet, ska ”kastas ut i mörkret utanför, där man skall gråta och skära tänder”. Ordet βασιλεία brukas alltså med en rumslig betydelse, ”himlens kungarike”, i 8:11–12.

22. Raymond E. Brown, ”The Pater Noster as an Eschatological Prayer”, *Theological Studies* 22 (1961), 191–192, <https://doi.org/10.1177/004056396102200201>.

23. Boris Paschke, ”The Land in the New Testament”, i Hendrik J. Koorevaar & Mart-Jan Paul (red.), *The Earth and the Land: Studies about the Value of the Land of Israel in the Old Testament and Afterwards*, Berlin 2018, 297–298.

24. Michael F. Bird, ”Who Comes from the East and the West? Luke 13.28–29/Matt 8.11–12 and the Historical Jesus”, *New Testament Studies* 52 (2006), 441–457, <https://doi.org/10.1017/S0028688506000257>.

Abstrakt användning

Matteus enda exempel på en *abstrakt* användning (ej att förväxla med termens abstrakta *betydelse*) av βασιλεία som ”majestät” eller ”kungavärdighet” hittas i Jesus förtydligande av lärjungaskapets krav i 16:28. Jesus förklarar där för sina apostlar att ”Människosonen skall komma i sin faders härlighet med sina änglar [...] Sannerligen, några av dem som står här skall inte möta döden förrän de har sett Människosonen komma med sitt βασιλεία”.

Återigen antyder den omedelbara sammanställningen och parallellismen mellan de två verserna, som båda nämner ”Människosonen” och gör bruk av verbet ”komma” (ἔρχομαι), att frasen som översatts med ”komma med sitt βασιλεία” korresponderar mot ”komma i sin faders härlighet”. Denna överlappning styrks ytterligare av Matteus bruk av ”härlighet” (δόξα) annorstädes. Utöver 16:27 förekommer termen ”härlighet” sex gånger, och konsekvent med kungliga övertoner (jämför 4:8; 6:29; 19:28; 24:30; 25:31). Från dessa passager blir det tydligt att ”härlighet” är något som Matteus associerar med kunglighet och att detta är en abstrakt egenskap. I förlängningen antyder detta att även βασιλεία i 16:28 används abstrakt om Människosonens ”majestät” eller ”kungavärdighet”.

Kollektiv användning

Ett av många exempel på en *kollektiv* användning av βασιλεία som ”folk” återfinns i 18:1–5 och diskussionen om vem som är ”störst i himmelriket (βασιλεία)” (jämför 5:3, 10, 19, 20; 7:21; 11:11, 12; 13:24, 31, 33, 38, 41, 43, 44, 45, 47; 16:19; 18:23; 19:14, 23, 24; 20:1; 21:31, 43; 22:2; 23:13; 25:1).²⁵ Som svar på lärjungarnas fråga om rang i himmelriket kallar Jesus till sig ett barn och ställer detta framför dem – eller mer bokstavligen ”ibland dem” (ἐν μέσῳ αὐτῶν) – och säger: ”Sannerligen, om ni inte omvänder er och blir som barnen kommer ni aldrig in i himmelriket (βασιλεία). De som gör sig själva små som det här barnet är störst i himmelriket (βασιλεία).” Redan i lärjungarnas fråga ligger en antydning om den modulerade betydelsen av βασιλεία. De ställer inte sin fråga av allmän nyfikenhet utan av omedelbart egenintresse.²⁶ Spörsmålet är alltså formulerat i termer av ”himmelriket” men handlar om dem själva, vilket indikerar att ”himmelriket” i detta sammanhang används kollektivt, ”folk”, men med specifik hänvisning till de tolv. Samma

25. Det finns inte möjlighet att redogöra för min läsning av alla dessa passager i detta sammanhang, men frasen αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, som Matteus använder vid tre tillfällen (5:3, 10; 19:14) och i Bibel 2000 läses och översätts som en possessiv genitiv, ”dem tillhör himmelriket”, tolkas här som en partitiv genitiv: ”himmelriket”, det vill säga Guds folk, utgörs/består av dessa.

26. Matthias Konradt, ”Whoever humbles himself like this child...’: The Ethical Instruction in Matthew’s Community Discourse (Matt 18) and its Narrative Setting”, i Alida Euler (red.), *Studien zum Matthäusevangelium*, Tübingen 2016, 384.

slutsats styrks av Jesus agerande. I stället för att enbart undervisa sina lärjungar muntligt iscensätter han en liknelse. Lärjungarna hade frågat vem som var störst *i* himmelriket. Jesus svarar med att ställa ett barn *i* deras mitt och förklarar att om de inte omvänder sig och blir ödmjuka som barnen så är det inte längre tal om relativ position i himmelriket, utan om att ”komma in i” det över huvud taget.

Att uttrycket ”komma in i himmelriket” till synes bär på snarast rumsliga associationer förändrar inte detta faktum. Redan Hans Windisch (1881–1935) visade i sin klassiska studie i ämnet hur den grekiska ordförbindelsen εἰσερχομαι εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν har sin bakgrund i gammaltestamentliga passager, såsom 5 Mos. 23:2–9 och frasen ”upptas i Herrens församling” (יבוא... יקהל יהוה). Enligt Windisch motsvarar den hebreiska konstruktionen helt och hållet den grekiska i passager som Matt. 18:3 och kan betraktas som den formella modellen för Matteus tal om att ”komma in i himmelriket”.²⁷

Personlig användning

Trots att det inte är ovanligt bland exegeter att betona den nära kopplingen mellan Jesus och ”ἡ βασιλεία” tycks få forskare ha övervägt möjligheten att Matteus använder βασιλεία på ett modulerat *personligt* sätt. Detta är förståeligt. Inte minst med tanke på att det fanns ett annat grekiskt ord, βασιλεύς, som mer otvetydigt kommunicerade samma innebörd. Emellertid är såväl synonymi som metonymi vanliga språkliga fenomen,²⁸ och att βασιλεία – som likt ”himlen” (οὐρανός) tycks fungera som en platsens metonymi – användes jämte βασιλεύς för ”kung” är inte någon lingvistisk avvikelse. Likaså är ”kung” en av de etablerade användningarna av βασιλεία enligt standardlexika.²⁹

Ett av flera exempel på personlig användning av βασιλεία som ”kung” i Matteusevangeliet återfinns i 10:7 (jämför 3:2; 4:17, 23; 9:35; 10:7; 12:28; 13:52). I det så kallade ”utsändningstalet” (kap. 10) uppdrar Jesus åt sina lärjungar att förkunna ”att himmelriket (βασιλεία) är nära”. Men befallningen hänger inte i luften, utan föregås av en notis om att när Jesus såg folkskarorna så fylldes han av medlidande med dem för de var ”som får utan herde” (9:36). Denna beskrivning anspelar på den gammaltestamentliga bilden av

27. Hans Windisch, ”Die Sprüche vom Eingehen in das Reich Gottes”, *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 27 (1928), 163–192, <https://doi.org/10.1515/zntw.1928.27.2.163>. Jämför Maren Bohlen, ”Die Einlasssprüche in der Reich-Gottes-Verkündigung Jesu”, *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 99 (2008), 167–184, <https://doi.org/10.1515/zntw.2008.015>.

28. Även i olika former av antik grekiska. Luigi Arata, ”The Definition of Metonymy in Ancient Greece”, *Style* 39 (2005), 55–71.

29. Se not 5.

en kung och hans folk som en herde och hans hjord.³⁰ Matteus har dessutom applicerat herdemetaforen med kungliga undertoner på Jesus tidigare i berättelsen när de skriftlärdarna svarar de österländska stjärntydarna att Messias ska födas i Betlehem i Judeen i enlighet med profetian ”du Betlehem i Juda land är ingalunda ringast bland hövdingar i Juda, ty från dig skall det komma en hövding, en herde för mitt folk Israel” (jämför 25:31–32). Mot denna bakgrund kan tvivel knappast hysas om att när Jesus beskriver folkskarorna som ”får utan herde” så menar han att de – trots både Herodes i Jerusalem och kejsaren i Rom – var ett folk utan kung. Som svar på detta behov följer förkunnelsen att himlens βασιλεία kommit. Medan det inte helt och hållet går att utesluta att detta betyder att Gud snart ska upprätta sitt styre är det ett betydligt direktare svar på problemet att himlens ”kung” har anlänt. Därmed tycks βασιλεία också användas personligt som ”kung”.

Användningarnas inbördes förhållande

Vi har nu sett att Matteus använder termen βασιλεία med fem olika modularade betydelser. Från denna observation följer emellertid inte att dessa användningar är helt och hållet separerade från varandra. Användningarna varken behöver eller bör uppfattas var för sig utan framträder vid närmare anblick som olika aspekter av samma sak. Tanken på βασιλεία tycks såväl i antiken i allmänhet som i Matteusevangeliet i synnerhet, djupast och ytterst sett, utgöra ett *koncept*.³¹ Matteus och hans samtida använde alltså termen βασιλεία som en beteckning på en storhet bestående av flera sammanfogade delar, nämligen: en *kung* (personlig), ägande *majestät* (abstrakt), som *regerar* (dynamisk) över ett *kungarrike* (rumslig) och sitt *folk* (kollektiv). Ytterligare en möjlig användning, som visserligen inte är belagd i Matteusevangeliet men som listas i diverse lexika, är den *symboliska*, enligt vilken βασιλεία betecknar de ”regalier” som symboliserar kungens majestät.³² I den mån en bild är behjälplig så kan man därmed föreställa sig detta koncept som en kub där de sex sidorna representerar enskilda användningar. Även om en given passage placerar en viss sida av kuben i förgrunden så är de andra med nödvändighet implicit närvarande.

Utan att påstå att tanken på *konceptuell användning* är identiskt med Ruhls idé om *abstrakt betydelse* tycks det finnas ett betydande mått av överlapp mellan dessa begrepp. Som Ruhl argumenterat bör det som i lexika

30. Se exempelvis 2 Sam. 5:1–2; Jer. 23:1–6; Hes. 34:1–10, 23–24. För en mer detaljerad diskussion, se Wayne Baxter, *Israel's Only Shepherd: Matthew's Shepherd Motif and Its Socio-Religious Implications*, London 2012, 55.

31. Richard Brown, ”Translating the Whole Concept of the Kingdom”, *Notes on Translation* 14:2 (2000), 1–48.

32. Se exempelvis Liddell & Scott, *A Greek–English Lexicon*.

vanligtvis framställs som separata betydelse snarast betraktas som en enda, övergripande och abstrakt betydelse som diskursivt moduleras i och av respektive sammanhang. Med andra ord bör de olika modulerade användningarna betraktas som integrerade på en högre abstraktionsnivå. Det är där vi finner den konceptuella användningen.

βασιλεία som koncept i 24:14

Att Matteus kunde använda βασιλεία även konceptuellt framgår bland annat av kungörelsen i 24:14 om att ”budskapet om βασιλεία skall förkunnas i hela världen och bli till ett vittnesbörd för alla folk. Sedan skall slutet komma” (jämför 13:11, 19; 19:12). Översättningen i Bibel 2000 gör tyvärr inte grekiskan riktig rättvisa här. Den matteiske Jesus specificerar att det är just *detta evangelium* (τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον) som ska förkunnas världen över. Men eftersom det inte finns något i den omedelbara kontexten som frasen tycks kunna syfta på måste blicken vändas ut över Matteusevangeliet i stort. Som ett antal forskare hävdar betecknar formuleringen snarast det βασιλεία-budskap som förmedlats av Jesus och hans lärjungar samt Johannes Döparen i Matteusevangeliet som helhet.³³ Enligt Jack Dean Kingsbury antyder Matteus brist på precisering av vad han åsyftar att han utgår från att läsaren vid det här laget förstår dess innehåll på basis av den föregående berättelsen: ”The Gospel of the Kingdom is Matthew’s own capsule-summary of his work.”³⁴

Likaså har Joseph A. Grassi (1922–2010), med hänvisning till omnämmandet av Femte Moseboken som ”denna lagbok” (5 Mos. 31:26), argumenterat för att τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον är en referens till Matteusevangeliet självt.³⁵ En sådan tolkning finner ytterligare stöd i 26:13, där Jesus säger om kvinnan som smorde honom, att ”överallt i världen där evangeliet förkunnas skall man också berätta vad hon gjorde och komma ihåg henne”. Än en gång är Bibel 2000 otydlig och undgår att förmedla hur grekiskan preciserar att Jesus talar om ”detta evangelium” (τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο). Då Matteus knappast kunde garantera att annan skriftlig och/eller muntlig förkunnelse av evangeliet skulle inkludera återberättande av just denna episod får vi förmoda att ”detta evangelium” är en referens till hans egen framställning.

Tolkad på detta vis fungerar 24:14 som en sorts hänvisning till Matteusevangeliets βασιλεία-presentation som helhet. Men med tanke på att denna framställning – som påvisats ovan – inbegriper fem olika användningar av

33. Ulrich Luz, *Matthew 1–7: A Commentary*, Minneapolis, MN 1989, 208.

34. Jack Dean Kingsbury, *Matthew: Structure, Christology, Kingdom*, Minneapolis, MN 1989, 130.

35. Joseph A. Grassi, ”Matthew as a Second Testament Deuteronomy”, *Biblical Theology Bulletin* 19 (1989), 23–29, <https://doi.org/10.1177/014610798901900104>.

βασιλεία, framstår det som rimligt att identifiera förekomsten i 24:14, som drar alla dessa samman, som ett exempel på *konceptuell* användning.

Användningarna i relation till evangeliets övergripande tematik

Något som antytts men inte helt tydligt framkommit av diskussionen ovan är hur de olika kategorierna av användning förhåller sig till varandra numrerat sett, samt hur de fördelar sig över berättelseförloppet.

Det första att notera är att den i särklass mest omfattande kategorin av användning i Matteusevangeliet – i kontrast till forskarmässig *opinio communis* – inte är det dynamiska Guds ”styre” utan det kollektiva ”folk”. Enligt min fullskaliga analys använder Matteus termen på detta sätt sammanlagt 31 gånger (jämför 5:3, 10, 19, 20; 7:21; 11:11, 12; 13:24, 31, 33, 38, 41, 43, 44, 45, 47; 16:19; 18:1, 3, 4, 23; 19:14, 23, 24; 20:1; 21:31, 43; 22:2; 23:13; 25:1).³⁶ Detta utgör 62 procent av alla förekomster då termen används i association till Gud. Att döma enbart av denna kvantitativa beräkning är alltså den kollektiva aspekten av Guds βασιλεία central i Matteusevangeliet. Samtidigt är det förmodat mest överraskande resultatet att βασιλεία också används om ”kungen” sammanlagt sju gånger (jämför 3:2; 4:17, 23; 9:35; 10:7; 12:26; 13:52) och att den personliga därmed utgör näst största kategori av användning. Även om dessa två kategorier inte är jämförbara i storlek så motsvarar och bidrar de tillsammans till Matteus övergripande dubbla fokus på kungen och hans folk.³⁷

Om förekomsterna av βασιλεία placeras ut på en narrativ tidslinje framträder ytterligare ett intressant resultat i anslutning till den föregående observationen: de personliga användningarna tenderar förekomma i berättelsens början medan de kollektiva – som visserligen är både mer talrika och jämnt fördelade – återfinns i berättelsens slut. Denna förskjutning svarar i sin tur mot evangeliets generella rörelse från ett initialt fokus på Jesus och hans verksamhet till gradvis ökad uppmärksamhet på lärjungarna och det förnyade gudsfolket som de representerar i stort. Till en början är lärjungarna enbart efterföljare (4:18–22) som absorberar lärarens instruktioner i ord (kap. 5–7) och gärning (kap. 8–9), men med tiden övergår de till att vara medarbetare som sänds ut att förkunna samma budskap som mästaren själv (10:7), för att till sist framträda som hans efterträdare då Jesus för stafettpippen vidare och ger dem uppdraget att göra alla världens folk till lärjungar medan de inväntar hans återkomst från himlen (28:16–20). Denna

36. Ålöw, *The Meaning and Uses of Βασιλεία*.

37. Tobias Hägerland gör en likande observation när det gäller textens dubbla fokus då han påtalar att ”det nya som Matteus gjorde var att i en och samma text [...] berätta om vem Jesus är, vad han sa och gjorde, och dels att förklara vilka som utgör hans ’kyrka’ eller ’folk’ och hur de bör leva”. Tobias Hägerland, *Messias och hans folk*, Stockholm 2020, 20.

överordnade rörelse och fokusförflyttning från Jesus till lärjungarna korresponderar väl mot fördelningen av modulerade betydelser av βασιλεία.

Avslutning

I över hundra år har bibelforskare i Gustaf Dalmans efterföljd hävdats att när den grekiska termen βασιλεία används i relation till Gud så ska den inte förstås rumsligt som Guds "rike" utan dynamiskt som Guds konungsliga "styre". Som jag visat ovan svarar denna hållning dåligt mot det matteiska textmaterialet. Snarare förhåller det sig så, att den abstrakta betydelsen av βασιλεία – sådant som har med kunglighet att göra – moduleras pragmatiskt så att fem olika typer av användning – *personlig* (kung), *abstrakt* (majestät), *dynamisk* (styre), *kollektiv* (folk) och *rumslig* (rike) – framträder under loppet av de sammanlagt 51 förekomsterna av termen ifråga då den används med gudomliga associationer. Av dessa återfinns den modulerade betydelsen "styre" endast ett fåtal gånger. Det är i stället de kollektiva och personliga användningarna av βασιλεία som "folk" respektive "kung" som står i centrum för Matteus *Basileiaverständnis*. Tillsammans korresponderar dessa mot Matteus övergripande och genomgående fokus på den himmelske kungen och hans folk samt den överordnade rörelsen från Jesus till hans lärjungar. Med denna mer nyanserade förståelse av det matteiska centralbegreppet βασιλεία står vi bättre rustade att analysera såväl Matteus berättelse som de teologiska idéer den förmedlar. ▲

SUMMARY

This article examines the meaning and uses of the Greek term βασιλεία in the Gospel of Matthew. Contrary to the scholarly *opinio communis*, according to which the term should be construed *dynamically* as the "rule" of God, it argues with reference to Charles Ruhl's theory of semantic monosemy/pragmatic modulation that the pertinent term has a single abstract meaning – "that which pertains to royalty" – which is modulated pragmatically throughout the course of the narrative, to the effect that five distinct senses are engendered. Through an analysis of five examples in the text, it is submitted that Matthew employs the pertinent term both *personally* as to mean "king", *abstractly* to mean "majesty", *dynamically* to mean "rule", *collectively* to mean "people", and *spatially* as to mean "kingdom". At the same time, this article also argues that these distinct uses are best understood not in separation from each other, but as integrated parts of a coherent concept. Finally, the two dominant uses – the collective and the personal – are related to the overarching dual focus of Matthew's narrative, namely the new king and his people, to which they

attest and contribute. While the wider scope of the pragmatic field opens up to a more nuanced understanding of Matthew's *Basileiakonzeption* in itself, it indirectly also has more far-reaching implications for how we understand βασιλεία in early Jewish and Christian literature at large.